

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за присъждане на образователната и научната степен
“доктор” на тема: ***ЛИЧНОСТНИ ДЕТЕРМИНАНТИ НА ОБСЕСИВНО-
КОМПУЛСИВНИ ФЕНОМЕНИ В ЮНОШЕСКА ВЪЗРАСТ***

Автор: Весела Светославова Кръстева-Симеонова

Рецензент: проф.д-р Елиана Пенчева

Темата за обсеиите и компулсиите и техните личностни детерминанти, предмет на представената дисертация, е особено значима за социализацията и психичното здраве в юношеска възраст и освен това е доста оскъдно разработена в родната специализирана литература. Трудът е в обем от 230 страници, структурирани в увод, 2 глави, заключение и литература. Съдържа 22 таблици, 12 фигури и 145 литературни източника, повечето от които публикувани през последните 10 години, като 121 – на латиница.

В първата глава, която представя теоретичната платформа, през призмата на водещите направления в психологията задълбочено са концептуализирани обсеивно-компулсивната проблематика, както и редица свързани личностни конструкти със съществен самостоятелен ефект. Специално внимание заслужава многопластовото изясняване на основните понятия: представени в исторически, етимологически, клиничен, психологически и епидемиологичен ракурс. По този начин са интерпретирани основните дименсии на обсеивно-компулсивното разстройство при възрастни. Разработването на посочената проблематика в детството и юношеството заема най-голямо пространство в теоретичната част. Разгледани са: Феноменологията; Обсеии и компулсии в детството; Дименсии; Клинична картина; Епидемиология; Коморбидност; Протичане, ход и прогнози; Терапия; Асоциирани характеристики; Елементи на обсеивно-компулсивния опит; Някои негови характеристики и Фактори, свързани с обсеивно-компулсивното разстройство. Силен момент в интерпретацията са детайлно прокараните разграничителни линии между близки или противоположни понятия, като напр., между обсеии и натрапливо поведение; между норма и патология; между обсеии, безпокойство и руминации; между тревога и обсеия и др. Особено ярка в

това отношение е съпоставката между *обсесивно-компулсивното личностно разстройство* и *обсесивно-компулсивното разстройство*. Първото е определено като устойчив модел, при който основното занимание е редът, перфектността, психичният и междуличностният контрол, като това се постига за сметка на гъвкавостта, отвореността, решителността и ефективността на индивида. Симптомите не се приемат за толкова тревожни, а по-скоро за его-синтонни, не се наблюдава съпротива срещу тях и не се преживява липса на възможност за контрол. Във втория случай страдащият приема повтарящите се действия като его-дистонни (неприемливи и несвойствени) и им се съпротивлява, докато има психична енергия и сила в началото.

Отличителен белег на теоретичната постановка е систематизацията на голям обем от информация, което прави текста особено подходящ за публикуване. Той отразява широката психологическа ерудиция на В. Кръстева-Симеонова, нейното умение да анализира научните факти, да намира връзки между тях и да извежда тенденции. Наред с това обаче, разгледана в контекста на дисертационния труд, тази прекалено широка концептуална основа не позволява да се открий достатъчно релефно изследователският фокус.

Важното в случая е, че заключенията от литературния обзор позволяват на авторката да обоснове необходимостта от ранна идентификация на обсесивно-компулсивната проблематика и да изтъкне като особено подходящи за тази цел *самоописателните скали*.

Втората глава включва постановка и организация на емпиричното изследване. Целта и задачите са ясно определени и предпоставят лонгитюден дизайн, което е много рядко срещан формат при дисертация за получаване на научната степен „доктор” и е доказателство за сериозността на проучването. Хипотезите логично произтичат от анализа на литературните източници и са добре формулирани. Използвана е батерия от личностни скали, които са подходящо комплектувани и съответстват на изследователските задачи.

Емпиричното изследване е реализирано на два етапа. Първият етап представлява конструиране на българска версия на един съвременен самоописателен въпросник за оценка на широк спектър от обсесии и компулсии в юношеска възраст – *Ванкувърският въпросник за обсесии и компулсии (Vancouver Obsessional Compulsive Inventory, VOCI, Thordarson et al., 2004)*. Вторият етап

включва двукратно лонгитюдно изследване за оценяване на независимите ефекти на редица личностни детерминанти на обсесии и компулсии в неклинична юношеска извадка.

В първия етап е обхваната извадка от 852 ученика от 4 средни училища в град София, балансирана по пол. Представена е оценка на факторната структура, надеждността на конструктната валидност, чрез връзки с широк кръг променливи, измерени с помощта на пет психологични инструмента:

- Въпросник за обсесии и компулсии - кратка (ревизирана) версия (*Obsessive-Compulsive Inventory–Short Version, OCI-R*, Foa et al., 2002). На първия етап от разработването на българския вариант допълнителни (резервни) айтеми не са формулирани. На следващия – междинен етап са добавени три нови айтема, поради потенциални проблеми с шестия, най-малък фактор *Неутрализация*,
- Въпросник за безпокойства на Щатския университет на Пенсилвания (*Penn State Worry Questionnaire, PSWQ*, Meyer et al., 1990).
- Въпросник за потискане на мисли „Бялата мечка“ (*White Bear Suppression Inventory, WBSI*, Wenger & Zanakos, 1994).
- Въпросник за Обсесивни убеждения (*Obsessive Beliefs Questionnaire, OBQ*, Obsessive Compulsive Cognitions Working Group, 2001).
- Скала за депресия на Л. Радлоф (*The Center for Epidemiologic Studies – Depression Scale, CES-D*, Radloff, 1977), като в последната ѝ българска версия са включени 24 айтема (оригиналният, изходен вариант на Л. Радлоф е 20-айтемен).

Приложеният факторен анализ по метода на главните компоненти, с ротации по Варимакс и Промакс обособява 4 от оригиналните фактори: *Обсесии, Заразяване/замърсяване, Проверяване* и *Трупане*, както и допълнителен малък фактор, който не присъства в оригиналната версия, формиран от три айтема за броене/ментални ритуали. Налице са аргументи за формиране на два допълнителни показателя, които не се изчисляват в оригиналната версия на VOCI – за *Подреждане* и *Броене/Ментални ритуали*, както и за отделна оценка на *Перфекционизъм* и *Нерешителност*, макар и редуциран, в сравнение с оригиналната версия вариант.

Резултатите свидетелстват за добри равнища на вътрешна съгласуваност. Всички процедура са спазени точно и са описани и илюстрирани по подходящ начин. Извършена е огромна по обем работа, която показва, че докторантката притежава широк репертоар специфични умения.

Следващата стъпка е лонгитюдно изследване. Неговият първи етап включва 344 ученици от 2 столични гимназии, от 8-ми до 11-ти клас, а вторият етап обхваща 319 ученици. Интервалът между тях е 3-4 месеца. Към използвания от първото изследване инструментариум се прибавят и два други метода - кратка *Скала за социална фобия (Mini-Social Phobia Inventory (Mini-SPIN))* (Connor et al., 2001) и Скали за оценка на три личностни разстройства, потенциално свързани с обесивно-компулсивни феномени: за *обесивно-компулсивно, гранично и шизотипно личностно разстройство*. Посочените скали са част от кратката версия на въпросника на Ф. Кулидж за личностни разстройства (*Coolidge Axis II Inventory, CATI, Coolidge, 1993*), конструирана само за българска извадка от Калчев (1997). Процедурите по тяхното прилагане са разгледани добросъвестно, в характерния за авторката стил. Коефициентите на вътрешна съгласуваност (α на Кронбах) за цялата извадка в двата етапа от лонгитюдното изследване са с високи до приемливи стойности. Приложен е корелационен анализ на променливите от първия и втория етап на лонгитюдния компонент, в резултат на който се очертават ефектите на личностните детерминанти на обесии и компулсиите върху равнищата им през втория етап, т.е. съотнасят се данните за времевата стабилност на отделните характеристики. Следва серия от множествени регресионни анализи. В качеството на независими променливи се определят обесии и компулсиите (компонентите на *Ванкувърския въпросник за обесии и компулсии, VOCI*) и техните личностни детерминанти, оценени на **първия етап** на лонгитюдното изследване (T1). Като зависими променливи се включват равнището на обесии и компулсии (компонентите на VOCI) на **втория етап** на лонгитюдното изследване. В резултат на тези операции авторката извежда два структурни модела. Единият отразява детерминиращата роля на изходното равнище на компонентите на VOCI, по отношение на равнището на втория етап на лонгитюдното изследване (табл.20), а другият - ефектите на личностните детерминанти върху равнището на компонентите на VOCI, оценени на втория етап на лонгитюдното

изследване(табл.21). Те са обобщени в интегриран модел, който обхваща всички изследвани променливи (табл.22).

Използването на тази система от сложни процедури показва способността на докторантката да прилага сериозен математико-статистически апарат, което е висок атестат за толкова млад изследовател. Получените резултати потвърждават двете изследователски хипотези. Първата - че изходното равнище на обесии и компулсии е основен фактор за тяхното възпроизвеждане по-късно и втората – че съществуват личностни детерминанти на обесивно-компулсивните феномени в юношеска възраст със значим самостоятелен ефект. Тези резултати намират своето подходящо обобщение в коректно формулираните изводи.

За да затвори цикъла *теория – изследване - приложение*, докторантката превежда изводите на езика на практическите технологии. Насоките, които предлага за интегрирана система от превантивна, скринингова, интервенционна работата с фокус обесивно-компулсивната симптоматика в юношеска възраст, са илюстрация на успешното съчетание между нейния богат професионален опит като клиничен психолог, консултант и преподавател и компетентността ѝ в полето на теоретичните и емпиричните изследвания.

Изложението е написано на високо професионален език, изпъстрено е с множество примери и е много добре илюстрирано.

Докторантката има две публикации по дисертационната тема в авторитетни български издания.

Авторефератът отразява в синтезиран вид структурата и съдържанието на труда.

Работата би спечелила, ако теоретичната постановка се представи по-синтезирано, а обсъждането на резултатите се разшири и се оформи в отделна глава. Тази препоръка е по-скоро от формален характер, насочена е към структурирането на бъдещи научни разработки и не засяга качествата на дисертацията, чиито безспорни приноси са от теоретичен, методологичен и приложно практически характер:

- Задълбочаване и систематизация на теоретичните знания по темата.
- Адаптация на *Ванкувърски въпросник за обесии и компулсии*, *VOCI* за български юноши;

- Установяване на времева стабилност на обесивно-компулсивните феномени в неклинична юношеска извадка;
- Констатиране на самостоятелни каузални ефекти на редица личностни детерминанти, които повишават уязвимостта към развитие на обесии и компулсии, идентифицирани с лонгитюдно изследване.

Трудът представлява научен продукт със сериозни достойнства, който хвърля допълнителна светлина върху важни аспекти от психологията на развитието и психологията на личността и е директно обвързан с практиката на психологическото консултиране. Всичко това ми дава основание убедено да препоръчам на Научното жури да присъди на Весела Кръстева-Симеонова научната степен „доктор по психология”.

12.02.2015 г.

С о ф и я

Р е ц е н з е н т:

(проф.д-р Елиана Пенчева)